

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI

Əlyazması hüququnda

İBTİDAİ SİNİF ŞAĞIRDLƏRİNİN TƏRBIYƏSİNDƏ HEYDƏR ƏLİYEV İRSİNDƏN İSTİFADƏNİN SƏMƏRƏLİ TƏŞKİLİNİN SİSTEMİ

İxtisas: 5804.01- Ümumi pedaqogika, pedaqogikanın və təhsilin tarixi

Elm sahəsi: Pedaqogika

İddiaçı: **Jalə Tofiq qızı Abbaszadə**

Fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün
təqdim edilmiş dissertasiyanın

AVTOREFERATI

Naxçıvan – 2022

Dissertasiya işi Naxçıvan Dövlət Universitetinin Pedaqogika və psixologiya kafedrasında yerinə yetirilmişdir.

Elmi rəhbər: Pedaqoji elmlər doktoru, professor
Hikmət Əbdül oğlu Əlizadə

Rəsmi opponentlər: Pedaqoji elmlər doktoru, professor
Fərrux Abbas oğlu Rüstəmov

Pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Rövşən Xəlil oğlu Vəliyev

Pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru,
Lamiə Nizami qızı Hacımuradova

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Ali Attestasiya Komissiyasının Naxçıvan Müəllimlər İnstitutunun nəzdində fəaliyyət göstərən FD 2.40 Dissertasiya şurası

Dissertasiya şurasının
sədri:

_____

Pedaqoji elmlər doktoru, professor
İsmayıl İsrafil oğlu Əliyev

Dissertasiya şurasının
elmi katibi:

_____

Pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru,
dosent
Qızıltac Tarverdi qızı Şahbazova

Elmi seminarın sədri:

_____

Pedaqoji elmlər doktoru, professor
Ləzifə Nağı qızı Qasımova

İŞİN ÜMUMİ SƏCIYYƏSİ

Tədqiqatın aktualığı və işlənmə dərəcəsi. Böyüyən nəslin mənəvi tərbiyəsi və şəxsiyyət kimi formalaşdırılması müasir təhsil sistemində mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Təhsil sahəsində bu gün aparılan islahatlar təhsilin bütün mərhələlərində köklü dəyişikliklər aparılmasını, dünya standartlarına uyğun qurulması zərurətini ortaya qoyur. Xüsusilə ümumtəhsil məktəblərində müasir tələblərə uyğun təlim-tərbiyə prosesi təhsilalanların əxlaqi-mənəvi tərbiyəsinin inkişafına xidmət edir.

Şəxsiyyətin formalaşmasında tərbiyəni məhək daşı adlandırsaq, yanılmazıq. Azərbaycan maarifçiləri, pedaqoqları cəmiyyətin tərəqqisini, insanların xoşbəxtliyini tərbiyədə görmüşlər. Təbii ki, böyüyən nəslin tərbiyəsindən danışanda tərbiyə ilə yanaşı, təlim də vurğulanır, onların sintezi nəticəsində biz inkişafa, tərəqqiyə nail olduğumuzu söyləyə bilirik. Pedaqoji proses tərbiyə ilə təlimi vəhdətdə götürür, çünki tərbiyə verərkən də öyrədirik.

Azərbaycan xalqının ümummillə lideri Heydər Əliyevin şəxsi nümunəsində və fəaliyyətində biz təhsilə, elmə verilən yüksək dəyərin təcəssümünü görürük. Heydər Əliyev təhsilli insanın cəmiyyətdə statusuna yüksək qiymət verdiyi kimi, təhsilli cəmiyyətin də beynəlxalq səviyyədə nüfuzunu yaxşı bilirdi. Hakimiyyətə ikinci dəfə qayıdırdan sonra məktəbəqədər təhsil müəssisələrindən tutmuş ali məktəblərədək diqqətində saxlayan ulu öndər gənc nəslin hərtərəfli inkişafını tərəqqinin başlıca mənbəyi sayır, təhsillə birlikdə yüksək mənəviyyət, milli dəyərlərə, zəngin əxlaqi təcrübəyə malik yetişmək üçün hər cür şərait yaradırdı.

Bu gün təlim-tərbiyə prosesi Heydər Əliyev ideyalarının və nəzəri irsinin təməli üzərində öz fəaliyyətini davam etdirir. Təhsilin məktəbəqədər pilləsindən başlayaraq uşaqların, məktəbli gənclərin azərbaycançılıq ruhunda, soykökünə bağlı, intellektual səviyyəli formalaşması təhsil sistemi işçilərinin qarşısında duran və mühüm əhəmiyyət kəsb edən vəzifələrdəndir. 1998-ci ildə qəbul edilmiş “Uşaq hüquqları haqqında” qanunda deyilir: *“Dövlət uşaqların yaradıcılıq qabiliyyətlərinin, estetik tərbiyəsinin inkişafı üçün müxtəlif müəssisələr yaradır, habelə belə müəssisələr*

yaradılmasında ictimai təşkilatlara köməklik göstərir”¹.

15 iyun 1999-cu ildə Heydər Əliyevin sərəncamı ilə təsdiq olunan “Azərbaycan Respublikasının təhsil sahəsində İslahat Proqramı” qəbul olunmuşdur.

Bütün bunlar ibtidai təhsildən başlayaraq uşaqların tərbiyəsinin inkişaf etdirilməsinə diqqət və qayğının təzahürüdür. Təsadüfi deyil ki, Ulu öndər Heydər Əliyev uşaqları insanın mənəviyyatı adlandırır, göstərir ki, *uşaqlar bizim gələcəyimizdir*².

Mənəvi zənginlik, mənəvi mədəniyyət olmadan qazanılan təhsilin də, əldə edilmiş biliklərin də əhəmiyyəti və səmərəsi olmayacaq: *“Gənclərimizin qarşısında duran əsas vəzifələrdən biri mənəvi tərbiyə məsələsidir, ...mənəvi tərbiyəni daim aparmaq lazımdır və gənclərimizi yüksək mənəviyyat ruhunda tərbiyələndirmək lazımdır”*³.

Ulu öndər mənəviyyat dedikdə insanı ucaldan, onu zənginləşdirən milli Azərbaycan vətənpərvərliyini, milli ləyaqəti, hərbi vətənpərvərliyi, milli iftixarı, milli dəyanət və vicdanı, düşməne nifrəti, xalqımızın adət və ənənələrini, ana dilini dərinləndirməyi, milli və ümumbəşəri mənəvi dəyərlərin vəhdətinin təmin edilməsini, böyüyə hörməti, düzlük və doğruluğu və s. bu kimi keyfiyyətləri nəzərdə tutur.

Heydər Əliyev irsinin öyrənilməsi aktuallığını saxlamaqdadır. Onun gördüyü işlərin tədqiqatçı alimlər tərəfindən zaman-zaman işıqlandırılması onun aktuallığının təcəssüm formasıdır. İstər pedaqoji, istər filoloji, istər tarixi istiqamətdə yazılan əsərlər ulu öndərin öyrənilməsinə daim gündəmə gətirir. Öz tədqiqatlarında problemin öyrənilməsinə əhəmiyyətli töhfə verənlər sırasında İ.Əliyevin, A.Əsədovun⁴, L.Allahverdiyevanın⁵, K.Quliyevanın⁶,

---

¹ “Uşaq hüquqları haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu – Bakı, – 1998

² Əliyev Heydər: Mənəviyyat. Mənəvi dəyərlər. Mənəvi tərbiyə / tərt. ed. Ə.İsmayılov. – Bakı: “Müəllim” nəşriyyatı, – 2008. – 637 s.

³ Əliyev, H. Müstəqil Azərbaycan Respublikası Gənclərinin Birinci Forumunda nitq // Azərbaycan qəzeti. – 1996, – 6 fevral.

⁴ Əliyev, İ., Əsədov, A. Heydər Əliyev elm və təhsilin inkişafına böyük qayğı ilə yanaşırdı // “Azərbaycan” qəzeti. – 2010, – 9 aprel. – №74, – s. 3

⁵ Allahverdiyeva, L. İbtidai sinif şagirdlərinin ideya inamının formalaşdırılmasında

S.Əhmədovanın⁷, P.Əliyevin⁸, N.Xudiyevin⁹, Y.Seyidovun¹⁰, A.Səmədovun¹¹, M.Yusifovun¹², T.Hüseynovanın¹³, M.Çobanovun¹⁴, N.Cəfərovun¹⁵ və s. araşdırmalarını qeyd etmək lazımdır. Bu da Heydər Əliyev irsinin daim öyrənilməkdə olduğunun bariz nümunəsidir. Bu əsərlər problemin tədqiqinə böyük töhfələr vermişdi.

Ancaq bu alimlərin əsərlərində təlim-tərbiyə sahəsində, ilk növbədə ibtidai sinif şagirdlərinin tərbiyəsində Heydər Əliyev irsinin öyrənilməsi məsələsini nəzərə alınmır. Bu baxımından dissertasiya işi yeniliklə səciyyələnir.

Tədqiqatın obyektini ibtidai sinif şagirdlərinin tərbiyəsi təşkil edir.

Tədqiqatın predmeti ibtidai sinif şagirdlərinin tərbiyəsində Heydər Əliyev irsindən istifadə təşkil edir.

Tədqiqatın məqsədi ibtidai sinif şagirdlərinin tərbiyəsində

Heydər Əliyev irsindən istifadənin elmi-pedaqoji əsasları: / pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru dis. avtoreferatı. / – Bakı, 2014, – 23 s.

⁶ Quliyeva K.R. Heydər Əliyev irsində mənəvi tərbiyə məsələləri / pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru dis. avtoreferatı. / – Bakı, 2012, – 23 s.

⁷ Əhmədova, S. Heydər Əliyevin dil siyasəti. Monoqrafiya. / S.Əhmədova. – Bakı: İncə, 2010

⁸ Əliyev, P.B. Gənclərin milli-mənəvi dəyərlər əsasında tərbiyəsi / P.Əliyev, H.Əhmədov. – Bakı: Təhsil, – 2006

⁹ Xudiyev, N. Heydər Əliyev və Azərbaycan dili / N.Xudiyev. – Bakı: Təhsil, – 1997

¹⁰ Seyidov Y. Əsərləri. Heydər Əliyev və demokratiyanın şərəfli yolu: [15 cildə] / Red. N.Cəfərov. – Bakı: Bakı Universitetinin nəşriyyatı, – c. 5. – 2009. – 536 s.

¹¹ Səmədov, A. Ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin Azərbaycanda təhsilə və təhsil xadimlərinə qayğısı / A.Səmədov. – Gəncə, – 2010

¹² Yusifov, M. Dahi şəxsiyyətin nitq fenomenliyi / M.Yusifov. – Bakı: Azərneşr, – 1997

¹³ Hüseynova, T.M. Şagirdlərin mənəvi tərbiyəsində bədii ədəbiyyatın təsir qüdrəti / T.Hüseynova. – Bakı: Maarif, – 1992

¹⁴ Çobanov, M. Türk dünyasının öndəri (H.Əliyev) (A.Qurbani Əbədiyaşar Komandan) / M.Çobanov. Bakı: Elm və təhsil, – 2004. – 407 s.

¹⁵ Cəfərov, N. Azərbaycanşünaslığın əsasları / Elmi red. H.İmanov; rəyçilər: T.Bünyadov, T.Hacıyev. – Bakı: Pedaqogika, – 2005. – 256 s

Heydər Əliyev nəzəri irsinin elmi mövqedən əsaslandırılmış sisteminin işlənilib hazırlanması və ondan təlim proseslərində, sinifdaxaric tədbirlərdə istifadə etməyin imkan və yollarının müəyyənləşdirilməsi təşkil edir.

Tədqiqatın vəzifələri:

1. İbtidai sinif şagirdlərinin tərbiyəsində ulu öndərin həyat və fəaliyyətinin başlıca amil olduğunu aşkarlamaq;
2. İbtidai sinif şagirdlərinin tərbiyəsində Heydər Əliyev irsindən hansı səviyyədə və hansı formalarda istifadə edildiyini üzə çıxarmaq;
3. Heydər Əliyevin elmi-nəzəri irsi əsasında təhsilalanları tərbiyələndirməyin forma, vasitə və üsullarını aydınlaşdırmaq;
4. İbtidai siniflər üzrə dərslük və dərs vəsaitlərində Heydər Əliyevin irsindən istifadə imkanlarını aşkarlamaq;
5. İbtidai sinif şagirdlərini Heydər Əliyev nümunəsində formalaşdırmaq üçün təlim-tərbiyə prosesinin imkan və vasitələrini tövsiyə etmək.

Tədqiqatın metodları: müşahidə, anket sorğusu, eksperiment, analiz və sintez, induksiya və deduksiya, ümumiləşdirmə, təsnifatlaşdırma, sistemli yanaşma, bioqrafik metod, tarix i-müqayisə və b. tədqiqat metodlarından istifadə olunmuşdur.

Tədqiqata Naxçıvan şəhər 5, 7, 8, 16, 17 sayılı, Heydər Əliyev adına tam orta, Naxçıvan şəhər Aşağı və yuxarı Bizqov kənd tam orta məktəbləri cəlb edilmiş, o cümlədən tədqiqatda 66 ibtidai sinif müəllimi, 1460 şagird iştirak etmişdir.

Müdafiyyə təqdim olunan müddəalar:

1. İbtidai sinif şagirdlərinin tərbiyəsində Heydər Əliyev irsindən istifadə imkanları təhsilalanların mənəvi, əxlaqi, vətənpərvərlik, estetik tərbiyəsindən inkişaf etdirilməsində və onların şəxsiyyət kimi formalaşdırılmasında ibtidai sinif müəllimlərinə, təbiyəçilərə tərbiyə işini həyata keçirməyə imkan verir.
2. İbtidai sinif dərslüklərində Heydər Əliyevin nəzəri irsindən, fikirlərindən nümunələrin və sitatların verilməsi ibtidai sinif şagirdlərində ideya-siyasi tərbiyənin, vətənpərvərlik, humanizm, əməksevərlik, xeyirxahlıq və s. bu kimi mənəvi keyfiyyətlərin

aşılmasına, onların intellektinin artmasına əhəmiyyətli təsir göstərir.

3. İbtidai sinif şagirdlərinin Heydər Əliyevin elmi-nəzəri irsi, şəxsi nümunəsi əsasında tərbiyəsinin inkişafı yeni forma və metodların üzə çıxmasına şərait yaradır.

4. İbtidai sinif şagirdlərinin tərbiyəsində Heydər Əliyev irsindən istifadənin imkan və yolları elmi-nəzəri cəhətdən əsaslandırılır, pedaqoji imkanları kiçikyaşlı məktəblilərin inkişafına, mənəvi zənginliyinə, təlim prosesinin effektiv təşkilinə təsir göstərir.

5. İbtidai sinif dərsləklərinin məzmununda Heydər Əliyevin irsindən müxtəlif sahələrə aid mövzuların daha da geniş yer alması təhsilənlərin mənəviyyatca zəngin, xalqına, vətəninə, torpağına bağlı vətəndaş kimi yetişməsinin nəzəri təminatıdır.

Tədqiqatın elmi yeniliyi.Tədqiqatın elmi yeniliyini onunla izah etmək olar ki:

a) ibtidai sinifdə təhsil alanların tərbiyəsində Heydər Əliyevin irsindən istifadə etməklə tərbiyə prosesinin nəzəri-pedaqoji əsasları işlənib hazırlanmış;

b) ibtidai sinif şagirdlərinin formalaşmasında Heydər Əliyev irsinin təsirinin elmi-nəzəri, metodoloji, ideya-siyasi aspektləri kompleks halında tədqiq olunmuş;

c) tərbiyə işində nümunə kimi Heydər Əliyev irsindən istifadə texnologiyaları müəyyənləşdirilmiş;

d) ulu öndərin bir şəxsiyyət kimi ömür yolunun və irsinin təhsilənlərin dünyagörüşünün formalaşmasına, intellektual inkişafına təsiri müəyyənləşdirilmişdir.

Tədqiqatın nəzəri əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki:

-ibtidai sinif şagirdlərinin tərbiyəsində Heydər Əliyev irsindən istifadə ibtidai təlimdə şəxsiyyət formalaşdırılmasını elmi-nəzəri müddəalarla zənginləşdirir;

- həm təlim prosesində, həm də sinifdən xaric və dərslərdən xaric tədbirlərdə təhsilənlərdə əxlaqi-mənəvi dəyərlərin formalaşdırılmasında Heydər Əliyev irsinin əvəzsiz rolu aşkar edilir;

- ibtidai sinif şagirdlərinin gələcəkdə öz əqidə, inam və ideyalarını müəyyənləşdirməkdə ulu öndərin irsindən istifadənin imkan və

yolları dəqiqləşdirilir.

Tədqiqatın praktik əhəmiyyəti. İbtidai sinif şagirdlərinin tərbiyəsində Heydər Əliyev irsindən istifadənin imkan və yolları ilə bağlı materiallardan İbtidai təhsilin pedaqogikası və metodikası ixtisasında, ibtidai siniflərdə sinifdən xaric oxu dərslərində, “Pedaqogika tarixi”, “Azərbaycanda məktəb və pedaqoji fikir tarixi” fənlərinin tədrisində istifadə oluna bilər. Ümummilli liderin zəngin elmi-nəzəri irsindən ibtidai təhsil quruculuğunda istifadə imkanlarının müəyyənəndirilməsi də tədqiqatın praktik əhəmiyyətini artırır.

Tədqiqatın aprobeiasyası və tətbiqi. Dissertasiyanın əsas müddələri 6 elmi məqalə və 5 tezisdə əksini tapmışdır. Dissertasiya ilə bağlı Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Ali Attestasiya Komissiyasının tövsiyə etdiyi jurnallarda 6, o cümlədən beynəlxalq konfrans və simpoziumlarda 4 məruzə edilmiş, 5 tezis dərc edilmişdir. Tədqiqatın ayrı-ayrı hissələri, problemin əhatə etdiyi materiallar və tədqiqatın nəticələri bütövlükdə çap edilərək aprobeiasyadan keçirilmişdir.

Tədqiqat işi NDU-nun Pedaqogika və psixologiya kafedrasında yerinə yetirilmişdir.

Dissertasiyanın strukturu. Dissertasiya işi girişdən, 9 paragrafı əhatə edən üç fəsildən, nəticə, eləcə də istifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısından ibarətdir.

Girişdə - 13382, birinci fəsildə - 83871, ikinci fəsildə - 170328, üçüncü fəsildə - 15031, nəticədə - 3977 işarə olmaqla, dissertasiya işinin ümumi həcmi bütövlükdə - 286589 işarədən ibarətdir.

İŞİN ƏSAS MƏZMUNU

Girişdə problemin aktuallığı, işlənmə dərəcəsi şərh edilmiş, obyekt və predmeti, məqsəd və vəzifələri, metodları və nəzəri əsasları, müəllifin tədqiqat işi ilə bağlı nəticələri, elmi yeniliklər, işin nəzəri və praktik əhəmiyyəti, nəticələrin tətbiq olunmasının əhəmiyyəti və nəhayət, dissertasiyanın quruluşu müəyyən olunmuşdur.

“Heydər Əliyev irsindən istifadənin şagirdlərin formalaşmasına təsirinin elmi-nəzəri əsasları” adlı birinci fəsil özündə üç paragrafı birləşdirir. *“Ümummilli lider Heydər Əliyevin irsi pedaqoji mənbə kimi”* adlanan birinci paragrafda göstərilir ki, sivil dünyanın tanınmış siyasət adamı olan Heydər Əliyev həyatı və yaradıcı siyasi fəaliyyəti, həmçinin gördüyü əməli işlər bir çox xalqların və millətlərin diqqətini Azərbaycana yönəlmiş, hər hərəkəti, hər sözü ilə dahilik zirvəsinə ucala bilmişdir.

Dahi şəxsiyyət öz mətin, dönməz və qırılmaz iradəsi ilə Azərbaycanın azadlığı, müstəqilliyi uğrunda daim mübarizə aparmış, zirvələr fəth etmiş, milli vətənpərvərliyini sübut etmişdir. Hər bir azərbaycanlı üçün də ən böyük vəzifə və məqsəd olaraq vətənpərvərlik məfhumunu o, belə müəyyənləşdirirdi: *“Hər bir vətənpərvər adam, millətini, xalqını sevən hər bir azərbaycanlı Azərbaycanın müstəqilliyinin daimi, dönməz olması üçün iradi səy göstərməlidir”*¹⁶.

Heydər Əliyev ideyaları tükənməzdir. O, milli ideologiyanın konsepsiyasının yaradılması fikrini irəli sürməklə bərabər, bu sahədə görülməli işlər, tətbiq sahələri, vasitə və imkanlar haqqında əhəmiyyətli tövsiyələr də vermişdir.

Ulu öndər postsovet dövrünün siyasi təcrübəyə, zəngin erudisiyaya malik dövlət xadimlərindən idi. Sovetlər dönəmində Kommunist Partiyasının məsul işçisi kimi fəaliyyət göstərərək o, təcrübə toplamış, uzun illər Azərbaycana rəhbərlik etmiş, xalqın təkidi ilə ikinci dəfə dövləti böhrandan qurtarmışdı. XX əsrdə dünya bu siyasi xadimi tanıyır, onunla hesablaşırdı.

Təsadüfi deyil ki, Azərbaycanın son qırx ildən artıq bir dövrü – tarixi taleyi Heydər Əliyevin adı ilə bağlıdır. Bu illər ərzində xalqın ictimai-siyasi, iqtisadi və mədəni həyatının bütün sahələrində baş verən dəyişikliklər onun fəaliyyəti ilə əlaqədardır. Heydər Əliyev hər bir inkişafın elm və təhsildən asılı olduğunu qeyd edirdi¹⁷.

---

¹⁶ files.preslib.az/projects/toplu/umummilli-lider.pdf.

¹⁷ Aliyev, İ., Əsədov, A. Heydər Əliyev elm və təhsilin inkişafına böyük qayğı ilə yanaşırdı // “Azərbaycan” qəzeti. – 2010, – 9 aprel. – №74, – s. 3

Hakimiyyətə ikinci gəlişində Heydər Əliyev hər şeydən əvvəl, diqqətini ilk növbədə təhsil və elm sahəsinə ayırırdı. Ötən əsrin 70-ci illərindən etibarən 30 ildən artıq bir müddətdə Azərbaycanda elm, təhsil, mədəniyyət və iqtisadiyyatın təşəkkülü və inkişafı bilavasitə Ümummilli liderin adı ilə bağlı olmuşdur. Azərbaycan təhsilinin Avropa təhsilinə inteqrasiyası, savadlı gənclərin dünyanın nüfuzlu ali məktəblərində təhsil almalarına şərait yaradılması, Azərbaycan ədəbiyyatı nümunələrinin nəşr edilməsi, mədəniyyət və incəsənət xadimlərinə diqqət göstərilməsi Heydər Əliyev strategiyasının təməl daşı idi.

Bu gün ölkəmizdə fəaliyyət göstərən məktəbəqədər, ümumi, peşə, orta-ixtisas və ali təhsil ocaqlarının geniş şəbəkəsi, güclü elmi-pedaqoji kadr potensialı öz mənbəyini məhz ötən əsrin 70-ci illərindən Heydər Əliyevin rəhbərliyi altında təhsil sahəsində aparılan məqsədyönlü siyasətdən almış, həyata keçirilən genişmiqyaslı təhsil quruculuğu gələcək inkişafın güclü təməlini yaratmışdır.

Gənc nəslin mənəvi tərbiyəsi, xüsusilə uşaqlığın şəxsiyyət kimi formalaşması, milli-mental dəyərlərə yiyələnməsi Heydər Əliyevin dövlətçilik strategiyasında mühüm istiqamətlərdən birini təşkil etmişdir: “...*Böyüməkdə olan nəslin ...tərbiyəsi, mənəviyyətca zəngin, ideyaca mətin, yüksək əxlaqlı şəxsiyyətin formalaşdırılması bu gün cəmiyyətimiz qarşısında duran çox mühüm vəzifədir*”¹⁸.

Heydər Əliyev Azərbaycan xalqının əvəzsiz şəxsiyyətlərindəndir. Onun əvəzolunmazlığı milli mənəvi dəyərlərə, soykökünə, adət-ənənələrinə qəlbən bağlılığı, xalqını düşünməsi, onların qayğısına qalması və s. ilə ölçülür. O deyirdi: “*Gənclərimiz milli ruhda tərbiyə olunmalı, bizim milli-mənəvi dəyərlərimizin əsasında tərbiyələnməlidir*”¹⁹.

Heydər Əliyev zəngin və tükənməz irsə malikdir. Bu irs onun və

---

¹⁸ Əliyev Heydər: Mənəviyyət. Mənəvi dəyərlər. Mənəvi tərbiyə / tərt. ed. Ə.İsmayılov. – Bakı: "Müəllim" nəşriyyatı, – 2008. – 637 s.

¹⁹ Əliyev, H. Müstəqil Azərbaycan Respublikası Gənclərinin Birinci Forumunda nitq // Azərbaycan qəzeti. – 1996, – 6 fevral.

bizim milli sərvətimizdir. Ulu öndərin bizə miras qoyduğu sərvətlər içərisində zəngin nəzəri irsi xüsusi yer tutur.²⁰

Ulu öndər cəmiyyətin gələcək tərəqqisini mükəmməl təhsil almaqda görürdü. Onun irsinin əsas hissəsini də şəxsiyyətin formalaşmasında əhəmiyyətli rol oynayan təhsil, elm, ədəbiyyat, mədəniyyət və incəsənətlə bağlı fəaliyyəti təşkil edir. Bu əməli işlər ümummillə liderin azərbaycançılıq iş üslubunun, müstəqil Azərbaycanın milli ideologiyasının əsas məxəzləridir²¹.

Heydər Əliyevin sədaqətə, milli-mənəvi birliyə dair nəzəri irsindən bəhrələnmək hər bir şəxs üçün mənəvi tələbata çevrilərsə, azərbaycançılıq ideologiyası və mənəviyyat daha da formalaşmış möhkəmlənər: *“Gənclərimizin qarşısında duran əsas vəzifələrdən biri mənəvi tərbiyə məsələsidir... mənəvi tərbiyəni daim aparmaq lazımdır və gənclərimizi yüksək mənəviyyat ruhunda tərbiyələndirmək lazımdır”*²².

Qeyd edək ki, ümumtəhsil məktəblərinə verilən töhfələr içərisində mənəvi mədəniyyətlə bağlı olan elmi ideyalar da mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Belə ki, bu mənəvi mədəniyyət nümunələri həm milli, həm də ümumbəşəri dəyərlərə əsaslanan bilik, bacarıq, vərdislər sistemini özündə birləşdirir.

Təhsil sahəsində aparılan islahatlar milli-mənəvi dəyərlərin böyüyən nəsli ötürülməsi məsələsini gündəmdə saxlamışdı.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin sərəncamı ilə təsdiq olunmuş “Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası”nda milli-mənəvi dəyərlərə yiyələnmək gənc nəsli mənəvi-əxlaqi tərbiyəsinin əsas vəzifələrdən biri kimi qarşıya qoyulmuşdur. Bu gün məktəblərimiz bu vəzifəyə sadıq qalaraq uşaqlara Heydər Əliyev irsinin əsasında dayanan milli-mənəvi dəyərlərin mənimsədiəlməsi və qorunub saxlanmasını həyata keçirir. Araşdırmalara əsasən demək olar ki, Ulu öndər Heydər

---

²⁰ Ağayev, Ə.Ə. Seçilmiş pedaqoji əsərləri: [6 cildə] / Ə.Ə. Ağayev. – Bakı: Mütərcim, – c. 1. – 2013. – 400 s.

²¹ Əliyev, H. Müstəqillik yolu. Seçilmiş fikirləri / H. Əliyev. – Bakı: 1997. – 611 s.

²² <https://lib.aliyevheritage.org/az/1228447.html>

Əliyevin öyrənilməsi onun irsinin öyrənilməsi deməkdir.

Ulu öndərə görə, uşaqların tərbiyəsi ümumdövlət işidir və bu vəzifənin müvəffəqiyyətlə yerinə yetirilməsində, uşaqların tərbiyəsində məktəblə yanaşı, valideynlərin, onların işlədikləri kollektivlərin də məsuliyyəti böyükdür.

Ulu öndərin elmi-nəzəri irsi ilə yanaşı, onun şəxsiyyəti, fəaliyyəti şagirdlərin tərbiyəsində böyük təsirə malikdir: *“Hər bir insan öz vətəninə, millətinə, dininə, dilinə nə qədər bağlı olursa, mənəviyyatca da bir o qədər yüksək olur”*²³.

Fəslin növbəti ikinci paragrafı **“Mənəvi tərbiyə və Heydər Əliyev irsinin öyrənilməsində onun yeri”** adlanır. Paragrafda qeyd edilir ki, bu gün təhsil sistemində aparılan islahatların əsasında dövlətin qərar və sərəncamları dayanır. Bu istiqamətdə ən mühüm yenilik Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 1999-cu il 15 iyun tarixli 168 nömrəli Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş Azərbaycan Respublikasının təhsil sahəsində İslahat Proqramı” sənədi olmuşdur²⁴.

İslahatın həyata keçirilməsi baxımından nəzərdə tutulan önəmli məsələlərdən biri də ümumi təhsil pilləsinin bütün, o cümlədən ibtidai təhsil səviyyəsinin yeniləşdirilməsidir. Tərbiyə də burada vacib sahələrdən biri kimi araşdırılır.

Elmi-pedaqoji mənbələrdə bu anlayışa yanaşmaları müxtəlifdir. Fikrimizcə “əxlaq tərbiyəsi” anlayışı “mənəvi tərbiyə”yə nisbətən daha konkret anlayışdır və onun (mənəviyyatın) zənginliyi zəminində formalaşır.

Mənəvi tərbiyənin inkişafında, biliklərin əqidəyə çevrilməsində məktəbin üzərinə daha ciddi vəzifə düşür. Təhsilin ilk pilləsindən uşaqların əxlaqi cəhətdən düzgün tərbiyə edilməsi onların fəal həyat mövqeyinin müəyyənəşdirilməsi, qarşılıqlı qoyduqları məqsədə çatmaları deməkdir. Ailə ənənələri, xalq məişəti, musiqi və təsviri sənət nümunələri, xalqın qəhrəman oğul və qızlarının nümunələri,

---

²³ Əliyev Heydər: Mənəviyyat. Mənəvi dəyərlər. Mənəvi tərbiyə / tərt. ed. Ə.İsmayılov. – Bakı: "Müəllim" nəşriyyatı, – 2008. – 637 s.

²⁴ Azərbaycan Respublikasının təhsil sahəsində İslahat Proqramının təsdiq edilməsi haqqında // <http://www.e-qanun.az/framework/5363>

tarixi şəxsiyyətlərin, tanınmış simaların ömür yolu və fəaliyyəti tərbiyə işinin məqsədyönlü aparılmasına imkan verən əsas amillərdir.

Pedaqoji ədəbiyyatda tərbiyə, tərbiyə üsulları məqsədi həyata keçirmək və tərbiyə prosesini səmərəli təşkil etmək üçün tərbiyəçinin istifadə etdiyi yoldur. *“Azərbaycan pedaqoji elmində bir yenilik olan “mərhələli tərbiyə nəzəriyyəsi” pedaqoji proses təşkilatçılarında tərbiyə işlərini daha səmərəli, həm də etibarlı elmi əsaslarda qurmağa yardımçı olur.*²⁵.

Araşdırmalardan belə qənaətə gəlmək olur ki, mənəvi və əxlaq tərbiyəsi anlayışları bir-biri ilə oxşarlıq, həm də fərqlilik təşkil edir.

Heydər Əliyevin nəzəri irsində mənəviyyat və insan amilinin formalaşması ali və orta məktəb dərslərlərində müqayisədilməz dərəcədə geniş və hərtərəfli qoyulur. Ulu öndər bilirdi ki, tərbiyə, mənəviyyat məsələsi birtərəfli şəkildə həyata keçirilə bilməz və bu prosesi kiçik yaşlarından başlamaq lazımdır²⁶.

İbtidai siniflərdə şagird şəxsiyyətinin formalaşmasında mənəvi tərbiyə başlıca yer tutur. Bu keyfiyyətlər mənəviyyat və əxlaqla sıx bağlı olduğundan onların aşılınması da mənəvi tərbiyənin məzmununa daxildir²⁷.

Vətənpərvərliyin ilk göstəricisi isə ana dilinə münasibətdir. Şagirdlər bilməlidir ki, dil ünsiyyət vasitəsi olmaqla yanaşı, xalqı yaşadan, onun varlığını sübut edən atributdur²⁸. Azərbaycan dilinin Dövlət dili statusuna yüksəlməsi də ümummillə lider Heydər Əliyevin adı ilə bağlıdır.

İbtidai sinif şagirdlərinin əxlaqi-mənəvi tərbiyəsi *ailə-məktəb-cəmiyyət* üçbucağının gücü ilə həyata keçirilir. İbtidai sinif müəlliminin həssaslığı, uşaqlara qarşı ədalətli münasibəti, pedaqoji

---

²⁵ Bağirova T. Tərbiyə üsulları və onların düzgün tətbiqinin vacibliyi // “Təhsil sistemində gənc nəslin təlim-tərbiyəsi üzrə işin təşkili və onun yaxşılaşdırılması istiqamətləri” Respublika elmi konfransının materialları, – Bakı, – 2012, – 28 iyun.– s. 174.

²⁶ Əliyev, H.Ə. Müstəqilliyimiz əbədidir: [46 cildə] / H.Əliyev. – Bakı: Azər nəşr, – c. 7. – 2006. – 520 s., s.175

²⁷ Abbasov, A. Pedaqogika. / A.Abbasov. – Bakı: Mütərcim, – 2013. s.273-274

²⁸ Kazımov, N. Məktəb pedaqogikası / N.Kazımov. – Bakı: OKA Ofset, – 2008.

ustalığı, hər işdə ölçü gözləməsi, düzlik, mədənilik və davranış çox təsirli vasitələrdir.

Birinci fəslin üçüncü paragrafı *“Heydər Əliyev irsindən istifadənin ibtidai sinif şagirdlərinin formalaşmasına təsiri”* adlanır. Burada göstərilir ki, Ümummilli lider Heydər Əliyevin ikinci dəfə hakimiyyətə gəlişi ilə təlim-tərbiyə sahəsində köklü dəyişikliklər baş verdi. Hər şeydən əvvəl, tərbiyə sahəsində dövlət siyasətini ifadə edən bir sıra sənədlər hazırlandı. Bu baxımdan “Azərbaycan Respublikasında ümumi təhsilin konsepsiyası (Milli Kurikulum)”, və s. əsaslı rola malikdir. Proqram xarakterli bu sənədlərdə tərbiyənin məzmununda yeni meyarlar nəzərdə tutulurdu.

Ulu öndər təlim və tərbiyə prosesində maddi vəziyyətindən və sosial statusundan asılı olmayaraq, bütün uşaqlar üçün bərabər imkanların yaradılmasını, dövlət və cəmiyyət tərəfindən qayğıkeş münasibət göstərilməsini tələb edirdi. Bu ideyaların tətbiqi uşaqlarla aparılan işlərin məzmun və formasının da genişləndirilməsinə imkan yaratdı, tərbiyənin məzmun və vasitələrini müasirləşdirirdi²⁹.

Şagirdlərdə ideya inamının formalaşdırılması, möhkəm əqidəli nəslin yetişdirilməsi məktəb tərbiyəsi işində başlıca yer tutdu. Bu işdə ümummilli lider Heydər Əliyevin həyat və fəaliyyət nümunəsi əvəz edilməzdir³⁰.

Ulu öndər Heydər Əliyev mənəvi tərbiyədə, mənəvi mədəniyyət məsələsində ümumbəşəri dəyərlərlə bərabər, Azərbaycan xalqının milli-mənəvi keyfiyyətlərinin mənimsənilməsinə birinci dərəcəli yer verirdi³¹.

Məktəblərimizdə çalışan ibtidai sinif müəllimləri təlim prosesində bədi əsərlərdən istifadə edərkən, Səməd Vurğunun vaxtilə dediyi

---

²⁹ Əliyev, P., Namazov, S. Ümummilli lider Heydər Əliyevin ideyaları əsasında uşaq-gənclərin tərbiyə işinin yenidən qurulması // “Müasir təhsilin aktual problemləri” mövzusunda Respublika Elmi-praktik konfransı, – 2013, – 5 may. – s. 80-81

³⁰ Əliyev, H.Ə. Müstəqilliyimiz əbədidir: [46 cildə] / H.Əliyev. – Bakı: Azər nəşr, – c. 2. – 1997, s.175-176

³¹ Əliyev Heydər: Mənəviyyat. Mənəvi dəyərlər. Mənəvi tərbiyə / tərt. ed. Ə.İsmayılov. – Bakı: “Müəllim” nəşriyyatı, – 2008. – 637 s.

fikri unutmamalıdır. O göstərirdi ki, xalqımızın varlığını sadəcə ardıcıl bir şəkildə şərh etmək deyil, onun mənəvi həyatını böyük vüqar və iftixar hissi ilə tərənnüm etməlidirlər. Bu o deməkdir ki, hər bir məktəbli Vaqifin böyük bir şair olmasını, Cavanşirin böyük bir qəhrəman olmasını, Mübariz İbrahimovun Vətən torpaqları uğrunda canını qurban verməsini öyrəndiyi zaman, Heydər Əliyevin də torpağın işğaldan azad olunması, xalqın özgürlüyü, millətin böyüklüyü uğrunda ömrünü fəda edən böyük şəxsiyyət olduğunu bilməli, onların azərbaycanlı olmaları, Azərbaycan torpağında yaşamaları, Azərbaycanın suyunu içib, havasını udmaları ilə qürur duyub fəxr etməlidirlər.

Orta məktəbdə şagirdlərin milli ideologiyaya sadıq, vətənpərvər, təəssübkeş ruhda böyümələri üçün həyat fəaliyyətinin və təcrübəsinin millətimizə, xalqımıza, vətənimizə xeyir verən şəxsiyyətləri, vətənimizin azadlığı uğrunda şəhid olmuş fədailəri tanımalarına, oxuduqları əsərlərdəki qəhrəmanlar, onların həyatı, bu insanları əhatə edən mühit, siyasi quruluş barədə əhatəli biliklərə yiyələnmələrinə nail olmaq lazımdır. Bu mənada ümummillə lider Heydər Əliyevin irsindən istifadə olunması çox böyük uğurlar əldə etməyə imkan verir.

Təhsil siyasətində müəllimin qarşısında duran yeni vəzifələrin müəyyənləşdirilməsinə də ehtiyac var.

Təhsil strategiyasında beş əsas istiqamət üzrə görülməli işlər də əsas vəzifə kimi qarşıda durur. Bütün fənn müəllimləri kimi ibtidai sinif müəllimləri də yüksək peşəkarlıq və səriştə nümayiş etdirərək hər bir mövzunun tədrisində verilən bilik, bacarıq və vərdişlər sistemi ilə yanaşı, həm də şagirdlərin bir şəxsiyyət kimi formalaşdırılmasını təmin etməlidirlər³².

Mənəvi mədəniyyət deyəndə mənəvi tərbiyənin nəticəsi başa düşülür. Bu, davamlı olaraq mütəmadi təkmilləşmə, tərəqqi prosesində olmalıdır. Bu səbəbdəndə insan kapitalına diqqət yüksəldilməlidir ki, bunun sayəsində təhsil sisteminin inkişafı,

---

³² Sadıqov, F. Pedaqogika / F.Sadıqov. – Bakı, – 2008, s.165

əlavə təhsil, həyat boyu təhsil, mənəvi mədəniyyətin tərəqqisinə diqqət yetirilməlidir.

Heydər Əliyev nümunəsi gənc nəslin tərbiyəsində mühüm yer tutur .Buna görə də ibtidai siniflərdə Heydər Əliyevin həyat və fəaliyyəti nümunəsində şagirdlərin ideya inamı tərbiyəsinin müxtəlif forma və üsulları, bu istiqamətdə aparılacaq işin sistemi müəyyənləşdirilməlidir.

İbtidai siniflərin fənn dərslikləri araşdırılarkən əsasən “Azərbaycan dili”, “Həyat bilgisi”, “Musiqi” və “Təsviri incəsənət” fənləri ilə bağlı dərslikləri təhlilə cəlb edildi. Birinci sinifdə həyata keçirilən savad təlimi dövrü nəzərə alınaraq biz II, III və IV siniflərin adı çəkilən fənlərlə bağlı dərslikləri təhlilə cəlb edildi. Fənn kurikulumu proqramları əsasında hazırlanan dərsliklərdə şagirdlərin mənəvi mədəniyyətinin formalaşmasında mühüm rol oynayan mövzular təhlilə cəlb edilməklə problemin dərsliklərdəki qoyuluşu müəyyənləşdirildi.

Milli kurikulum proqramları əsasında tərtib olunan “Azərbaycan dili” dərsliklərində kifayət qədər mənəvi mədəniyyəti özündə səciyyələndirən mövzular vardır. II sinfin “Azərbaycan dili” dərslində milli dəyərlərimizlə, adət-ənənələrimizlə, dinimizlə bağlı mövzular öz əksini tapsa da, onların heç biri şagirdlərin milli-mənəvi mədəniyyəti ilə uzlaşdırılmamışdır. Eyni sözləri III sinif “Azərbaycan dili” dərsləri haqqında da demək olar. Əslində “Azərbaycan dili” dərsliklərində verilmiş mövzuların əksəriyyəti şagirdlərin milli-mənəvi mədəniyyətinin inkişafını təmin etməyə imkan verən mövzulardır. Lakin verilən hər iki dərslikdə bu mövzuların heç biri məhz bu baxımdan izah edilməmişdir. İstər III sinfin, istərsə də IV sinfin eyniadlı dərsliklərində verilən mövzuların əksəriyyəti əxlaq tərbiyyəsi və vətənpərvərlik tərbiyyəsi ilə bağlı olduğu üçün sinif müəllimləri də şübhəsiz həmin mövzuları bu kontekstdən şərh edəcəklər.

Lakin ibtidai siniflər üzrə elə bir dərslik tapmaq olmaz ki, orada Heydər Əliyevin müdrik kəlamları, şəkli, örnək olan fikirləri əksini tapmasın. Demək mövcud dərsliklərdə verilmiş mətnlər əsasında qarşıya qoyulmuş problemin həllinə nail olmaq mümkündür. Həmçinin Ümummilli liderin irsindən səmərəli istifadə edildikdə

ibtidai sinif şagirdlərinin gələcəkdə zəngin mənəviyyatlı gənclər kimi tərbiyə olunmalarına nail olmaq əlçatan olur. Bununla bərabər, kiçikyaşlı məktəblilər öz ömür yolları, fəaliyyətləri ilə xalqa, millətə, vətənə layiqli xidmət edənləri, onun azadlığı uğrunda canından keçmiş şəhidlərimizi, qaziləri tanımalı, bu insanları yetişdirən mühit barədə geniş biliklərə malik olmalıdırlar.

Heydər Əliyev irsinin öyrənilməsində milli vətənpərvərlik mühüm yer tutur. Məlumdur ki, təlim-tərbiyə işinin bütün istiqamətlərində olduğu kimi, vətənpərvərlik tərbiyəsinin əsası ibtidai siniflərdə qoyulur və o, sonrakı pillələrdə daha da inkişaf etdirilir. Bunun üçün Ulu öndərin tövsiyə xarakterli fikirlərindən mütəmadi istifadə önəmlidir³³.

Aparılan təhlil və müşahidələrə görə deyək ki, Heydər Əliyev irsi ilə bağlı materiallar ibtidai sinif dərsləklərində kifayət qədər deyil.

Müasir məktəbin vacib problemlərindən biri də tarixi irsin öyrədilməsi ilə bağlıdır.

Onu da qeyd edək ki, Ulu öndər istər şifahi xalq ədəbiyyatı və istərsə də yazılı ədəbiyyat nümunələrini gözəl bilir, onları sevgi ilə ifa etməyi, yeri gəldikcə ədəbi nümunələrdən misallar çəkməyi sevirdi. Artıq indi məktəblərimizdə Heydər Əliyev nümunəsində tərbiyə etmək sahəsində təcrübə qazanılmışdır. Bu da problemə nail olmaq işini asanlaşdırmışdır. İbtidai siniflərdə Heydər Əliyevin həyat və fəaliyyəti nümunəsində tərbiyənin mühüm yolu təlim prosesidir. Məktəb təlimi işində şagirdlərdə ideya inamının formalaşdırılması, möhkəm əqidəli nəslin yetişdirilməsi başlıca yer tutmalıdır.

“Sağlam cəmiyyətdə sağlam ruh” olar tezisi uşaqların eyni zamanda fiziki tərbiyəsini inkişaf etdirməyi müəllim və tərbiyəçilərin diqqətində saxlayır. Ulu öndərin fiziki tərbiyənin və idmanın əhəmiyyəti ilə bağlı fikirləri və gördüyü işlər kiçik siniflərdən öyrədilməli, şagirdlərin fiziki inkişafı ilə yanaşı, vətənpərvər, qəhrəman, çevik böyümələri üçün idman və fiziki inkişafı ilə bağlı

---

³³ Əliyev, P., Namazov, S. Ümummilli lider Heydər Əliyevin ideyaları əsasında uşaq-gənclərin tərbiyə işinin yenidən qurulması // “Müasir təhsilin aktual problemləri” mövzusunda Respublika Elmi-praktik konfransı, – 2013, – 5 may. – s. 5

öyüdləri diqqət mərkəzində saxlanılmalıdır.

Göründüyü kimi, Heydər Əliyevin bütün ideyalarının, işinin əzəmətini, böyüklüyünü başa düşməyin bünövrəsi ibtidai siniflərdə qoyulur. Çünki məhz ibtidai təlim prosesində ideya tərbiyəsinin başlıca komponentləri – milli ideyaların Heydər Əliyev tərəfindən müəyyənləşdirilmiş modelinə hədsiz dərəcədə sədaqətli olmaq, vətənpərvərlik, milli və bəşəri dəyərlərə istinad və s. həll olunur.

“Heydər Əliyev irsinin öyrənilməsi ibtidai sinif şagirdlərinin formalaşmasına təsirinin imkan və yolları” adlı ikinci fəslin birinci paragrafında **“Təlim prosesində Heydər Əliyevin irsindən istifadənin şagirdlərin hərtərəfli inkişafına təsiri”** öyrənilir. Qeyd olunur ki, ibtidai siniflərdə şagirdlər Azərbaycan mədəniyyəti, incəsənəti və onun tanınmış nümayəndələri ilə yaxından tanış olmalı, Ulu öndərin mədəniyyət və incəsənət sahiblərinə böyük qayğısını, istər onların sağlığında, isərsə də ölümündən sonra xatirələrini əziz tutduğunu bilməlidirlər.

Zəif eşidən uşaqlar üçün “Oxu” dərsliklərində Heydər Əliyevlə bağlı bir çox mövzular əks olunmuşdur. İkinci sinif dərslində “Heydər Əliyevin anadan olduğu gün” başlığı altında ayrıca bölmə verilmişdir. Bu bölmədə verilən mətnlər Heydər Əliyev irsinin öyrənilməsində böyük rol oynayır.

Təlim prosesində ulu öndərin müdrik kəlamlarından istifadə, onların mövzularla əlaqələndirilməsi şagirdlərdə dövlətçilik, azərbaycançılıq, milli birlik ideologiyası, əxlaqi-mənəvi keyfiyyətlər barədə təsəvvürlərin doğunlaşdırılmasına imkan yaradır.

Şagirdlərin tərbiyəsində Heydər Əliyevin şəxsi nümunəsi, fikirləri, elmi irsi qədər onun həyatı, siyasi fəaliyyəti, dövlətçilik təlimi ilə bağlı tanınmış şəxsiyyətlərin, dövlət adamlarının fikirləri də rol oynayır.

İkinci fəslin ikinci paragrafı **“Azərbaycan dili təlimində Heydər Əliyev irsindən istifadənin imkan və yolları”** adlanır. Paragrafda qeyd olunur ki, dahi şəxsiyyət Heydər Əliyevin xalqa bəxş etdiyi milli-mənəvi dəyərlərdən biri də Azərbaycan dilinin qorunması və ona məhəbbət hissinin formalaşdırılmasıdır.

XX əsrin 60-cı illərinin sonunda Azərbaycana rəhbər seçilən

Heydər Əliyev Respublikanın həyatında bütün istiqamətlər üzrə yeni-yeni işlər görmüş, dil məsələsinə xüsusi diqqət yetirmişdi. Ulu öndərin dil məsələsi ilə bağlı məqsədi ana dilini inkişaf etdirmək, onun dövlət statusunu reallaşdırmaq, dünya dilləri içərisində onun nüfuzunu qaldırmaqdan ibarət idi. Ümummilli lider Heydər Əliyev Azərbaycan dili ilə fəxr etməyə, onunla öyünməyə qabil olan şəxsiyyətlərin fəaliyyətinə yüksək dəyər verirdi.

Azərbaycan dilinin inkişafı, qorunub saxlanması ümummilli liderin adı ilə bağlıdır.

Heydər Əliyev irsinin öyrədilməsində Azərbaycan dili problemi öncül yerlərdən birini tutur. Bu problemin məktəblilərə çatdırılması bu gün zəruri məsələlərdən birinə çevrilmişdir. Azərbaycan dilinin dövlət dili olmasında Heydər Əliyevin zəhmətinin şagirdlərə necə öyrədilməsini müəyyənləşdirmək məqsədilə Naxçıvan şəhərində - 5, 7, 8, 16, 17 sayılı məktəblərin 17 nəfər ibtidai sinif müəllimləri ilə sorğu aparmaq məqsədəuyğun sayılmışdır. Sorğunun nəticələri göstərdi ki, müəllimlər Azərbaycan dilinin dövlət dili kimi qəbul edilməsinin ulu öndərin zəhməti sayəsində əldə olunduğunu bilirlər.

Müəllimlərlə apardığımız sorğudan belə qənaətə gəlmək olar ki, onlar mövzunun tələbindən irəli gələn məsələləri necə verilibsə şagirdlərə də yalnız onları çatdırırlar. Buradan həm də belə fikrə gəlmək olur ki, müəllimin məqsədi yalnız məndə verilənləri şagirdlərə çatdırmaqdan ibarətdir. Şagirdlərin bu məsələni necə qavramaları onlar üçün maraq doğurmur. Nəticə olaraq həmin məktəblərin 140 nəfər şagirdi ilə apardığımız sorğu bunu deməyə əsas verir.

Cavablar bir daha sübut etdi ki, ibtidai siniflərdə tədris olunan mövzuların məzmunundan irəli gələn məsələlərdən bəhs edən müəllimlər qarşıya başqa məqsəd qoymurlar. Müəllimlərlə aparılan söhbətdən sonra onların fikirləri problemlə bağlı qaneedicili olmuşdur. Bunu aparılan eksperimentin nəticəsi aydın göstərə bilmişdir. Şagirdlərə ümummilli lider Heydər Əliyevin irsini öyrənmək və mənimsəmək üçün II sinfin Azərbaycan dili dərslində verilmiş "Azərbaycan əlifbası" mövzusunun eksperiment üçün müəyyən edilməsi də məqsədəuyğun sayılmışdır. Naxçıvan şəhər 16 sayılı

nəktəbin II^a sinfi eksperiment, II^b sinfi isə kontrol sinif kimi müəyyənləşdirildi.

Eksperiment sinfin müəllimi Ş. Nəzərəliyeva mövzu ilə bağlı təqdim olunan plan əsasında dərsi qurduğundan uğurlu nəticə əldə edilmişdir.

Təlim zamanı şagirdlərin aldıkları biliyi yaradıcı tətbiq etmələri tədris olunan mövzunun tam mənimsənilməsindən soraq verdi. Dərsin sonunda verilən suallara əsasən şagirdlərin mövzunu bir daha əminliklə mənimsədikləri müəyyənləşdirildi və onların bilikləri qiymətləndirildi.

Suallara alınan cavablar onu göstərdi ki, şagirdlər öyrənilən problemi tam mənimsəyə bilmişlər.

Azərbaycan dili və əlifba ilə bağlı eksperimentin nəticələri
Cədvəl 1

Məktəb və siniflər	Şagirdlərin sayı	Suallar r	Qiymətləndirmənin nəticələri							
			əla	%	yaxşı	%	kafi	%	qeyri- kafi	%
16 sayılı II ^a Eksp.	24	1	18	75	3	12	3	12	-	-
		2	17	20,8	4	16,6	3	12,5	-	-
		3	18	75	4	16,6	2	8,3	-	-
		4	19	79,1	4	16,6	1	4,2	-	-
16 sayılı II ^b Kontr.	25	1	6	24	5	20	10	40,7	4	16,6
		2	5	20	7	28	8	32	5	20
		3	9	36	9	36	5	20	2	8
		4	4	16,6	4	16,6	17	68	-	-

Cədvəldən aydın oldu ki, şagirdlərin Heydər Əliyev irsinə məhəbbət ruhunda tərbiyəsi üçün Azərbaycan dili dərslikləri böyük imkanlara malikdir.

Heydər Əliyev irsinin öyrədilməsi şagirdlərə iki istiqamətdə təsir göstərə bilər. Bir tərəfdən müstəqil, azad respublikamızın keçdiyi

tarixi yolu öyrənmiş olurlar, digər tərəfdən Ulu öndərin vətəninə əvəzsiz xidmətlərini görə bilirlər.

Heydər Əliyev irsinin şagirdlərə çatdırılması üçün dərslərdə verilən mətnlər bu imkanları reallaşdırmaqda böyük rola malik olsa da, mətnin sonunda verilən sual və tapşırıqlar bəzən buna xidmət etmir.

Ümumiyyətlə, Azərbaycan xalqı üçün böyük işlər görən, onu dünyaya tanıdan ulu öndərimizlə bağlı dərslərimizdə verilən mətnlər fikrimizcə qanəedici deyildir.

Çox olmasa da verilən mətnlərin hər birində Heydər Əliyev irsinin şagirdlərə birbaşa və ya dolayısı ilə çatdırılması imkanı vardır, bununla belə müəllimlər problemin həlli üçün vaxtın azlığından bəhs edirlər. Halbuki, Kurikulum modelində olan dərslər müəllimdən daha mobil və çeviklik tələb edir. Bu problemin şagirdlərə mənimsədilməsi üçün IV sinfin “Azərbaycan dili” dərslində verilmiş “Bayraqım” mətnini eksperiment kimi nəzərdə tutulur. 8 sayılı orta məktəbdə eksperiment üçün müəyyənləşdirilən mövzu ilə bağlı IV^b sinfi eksperiment, IV^a sinfini kontrol sinifi kimi nəzərdə tutuldu.

Müəyyənləşdirilmiş plana uyğun dərslərin təşkili eksperiment sinifdə uğurla nəticələndi. Belə ki, mövzu ilə bağlı şəhidlər xiyabanından və bayraq meydanından bəhs edən televiziya filmlərindən hissələrin göstərilməsi disput və müzakirəyə yer ayrılması, şagirdlərə fikirlərini ifadə etməkdə müstəqillik verilməsi problemin həllinə uğurlu təsir göstərə bilmişdir.

Cədvəl 2
“Bayraq” mətni ilə bağlı eksperimentin nəticələri

Məktəb şagirdlərin sayı	Siniflər	Mənimsəmə səviyyəsi			
		Əla	yaxşı	Orta	Qeyri-qənaətbəxş
8 saylı 23 nəfər	IV ^b eksp.	18	4	1	-
8 saylı 23 nəfər	Iva kont.	2	4	12	4

Azərbaycan dili dərslərinin təhlili göstərdi ki, şagirdlərin milli ruhda tərbiyə olunmasında Heydər Əliyev irsindən istifadənin böyük əhəmiyyəti vardır.

Disseratsiyanın ikinci fəslinin üçüncü paragrafı **“Həyat bilgisi” dərslərində Heydər Əliyev irsindən istifadənin şagirdlərin tərbiyəsinə təsirinin imkan və yolları**” adlanır. Burada göstərilir ki, böyüyən nəsildə Heydər Əliyev irsinə məhəbbət hissinin formalaşdırılmasında “Həyat bilgisi” fənninin rolu da az deyildir. Qabaqcıl müəllimlərin təcrübəsi göstərir ki, şagirdlərin Heydər Əliyev irsinə hörmət və məhəbbətin əsasında müəllimlərin peşəkarlıq səviyyəsi, öz fənnini dərindən bilməsi, Heydər Əliyev irsinə bələd olması dayanır.

Araşdırmalar göstərir ki, “Həyat bilgisi” fənni müəllimlərin arzu və istəklərini reallaşdırmaqda əvəzsizdir.

İbtidai sinif müəllimləri ilə apardığımız sorğular göstərdi ki, onlardan bir qismi “Həyat bilgisi” dərslərində Heydər Əliyev ideyalarına, onun irsinə sadıqlığını nümayiş etdirə bilirlər. Onu da qeyd etmək ki, araşdırmalar zamanı elə müəllimlərə də rast gəldik ki, onlar nəinki mətnə verilmiş problemin mahiyyətinə diqqət yetirmirlər, eyni zamanda bəhs olunan məsələ ilə bağlı məlumat əldə etməyə çalışmırlar. Tədqiqata cəlb olunan 44 sinif müəlliminin 9 nəfərində bu keyfiyyəti üzə çıxarmaq mümkün oldu.

Tarix göstərir ki, Heydər Əliyev irsinin öyrədilməsində “Həyat bilgisi” dərsliklərində verilmiş mətnlərin böyük rolu vardır. Bu mətnlərin zaman-zaman mürəkkəbləşdirilməsi və zamanın tələbindən çıxış edə bilməsi labüdləşir.

Qeyd etdiyimiz kimi, Heydər Əliyev irsinin şagirdlərə öyrədilməsinin bir sıra optimal yolları vardır. Onlardan biri Heydər Əliyevlə bağlı sənədli filmlərin təlim prosesində şagirdlərə göstərilməsidir. Dərslikdə verilmiş “Dövlətçilik” mətni fikrimizi təsdiq edir.

Müəllimin dərstdə Heydər Əliyevin dövlətimiz üçün gördüyü işlərə dair filmlərdən fraqmentlər, eyni zamanda Azərbaycanın sərvətləri ilə bağlı filmlər göstərməsi, mətni şagirdlərə oxutdurub,

tapşırıqlar verməsi bununla bağlı şagirdlərlə sorğular aparması, Ulu öndərin irsinin öyrənilməsində əvəzsiz vasitələrdəndir.

Təlimin səmərəliliyi müəllimin həm də pedaqoji səriştəliyindən asılıdır. Müşahidələrimiz göstərdi ki, Heydər Əliyev irsinin öyrədilməsi ilə bağlı aparılan tədqiqat üçün müəyyən etdiyimiz işlər azlıq təşkil edir. Fikrimizi dəqiqləşdirmək üçün Naxçıvan şəhərinin 14 nəfər ibtidai sinif müəlliminə anket sorğuları ilə müraciət etdik.

Aparılan anket sorğularından məlum oldu ki, müəllimlər Heydər Əliyev irsinin öyrədilməsi ilə bağlı çox işlər görmək arzusundadırlar. Lakin verilən mətnlər, ayrılan vaxt bölgüsü bu imkanı yaratmır.

Anket sorğularına alınan cavablardan həm də aydın göründü ki, məktəblərimizdə Heydər Əliyev irsinin öyrədilməsi ilə bağlı müəllimlər qaneedəcək imkanlara malik olmasa da, onlar şagirdlərə ulu öndərin irsi ilə bağlı nəyi öyrədəcəklərini düşünürlər. Lakin dərslərimizdə onun irsinin öyrədilməsi ilə bağlı çox az məlumat verildiyindən bu problemin həlli bəzən arzu olaraq qalır. Düzdür, müəllimlərin bir qismi Heydər Əliyev irsinin öyrədilməsi ilə bağlı müəyyən işlər gördüklərini bildirirlər. Amma bu kütləvi xarakter daşımamış, müəllim və şagirdlər üçün qaneedici olmamışdı.

Aparılan araşdırmalar göstərir ki, ibtidai siniflərin “Həyat bilgisi” dərsliyində verilmiş bir qisim mövzuları Heydər Əliyev irsi ilə bilavasitə bağlamaq olar.

Heydər Əliyev irsinin öyrədilməsinin şagirdlərdə yarada biləcək tərbiyənin bir çox istiqamətlərinin həyata keçirilməsi mümkün olur.

İbtidai sinif şagirdlərinin Heydər Əliyev irsinə hörmət və məhəbbət ruhunda tərbiyəsində ulu öndər haqqında şeirlərdən real hadisələrdən istifadə etmək pedaqoji məsələ kimi gündəmdə dayanmalıdır. Şagirdlərə milli ordumuz, silahlı qüvvələrin yaradılması, milli müstəqilliyimizə gedən yolun öyrədilməsi Heydər Əliyev irsinin öyrədilməsinin ən optimal yollarındandır.

Ümumiyyətlə, Heydər Əliyev irsinin böyüyən nəsələ öyrədilməsi onların vətənpərvər, qorxmaz, mətin, cəsarətli böyümələrinə stimül vermiş olur.

İkinci fəslin sonuncu dördüncü paragrafı *“İbtidai siniflərin musiqi dərslərində Heydər Əliyev irsinin öyrədilməsinin imkan və*

yolları” adlanır. Göstərilir ki, Ulu öndərin cəsurluğu, qorxmazlığı, vətənpərvərliyi tarixdə onun həyat yolu kimi mənalandırılır. Bu keyfiyyətlərin böyüyən nəslə çatdırılması və bu ruhda onların tərbiyə olunmasında ibtidai siniflərin Musiqi dərsləri böyük imkanlara malikdir.

İbtidai siniflərin musiqi dərslərində şagirdlərin ümummilli lider Heydər Əliyev irsindən istifadə etməklə onların bu ruhda tərbiyə olunmalarına zəmin yaranır.

Bildiyimiz kimi təlimin məzmunundan asılı olaraq şagirdləri müxtəlif yönümdə tərbiyə etmək asanlaşır, o cümlədən musiqi fənninin tədrisində təlimin tərbiyəedici funksiyasına nail olmaq mümkün olur. Bu baxımdan II sinifdə tədris olunan “Vətənimin əsgəri” mahnısı diqqəti cəlb edir. II sinifdə tədris olunan vətənimizin əskəri” mətninin eksperiment üçün seçilməsi bir tərəfdən Vətən oğluna olan sevginin, digər tərəfdən milli qəhrəmanlarımızın öyrənilməsinin ifadə forması idi. Öyrənilən mətnin sonunda verilmiş sual və tapşırıqlardan mövzunun dərinləşdirilməsi məqsədi güdülmüşdür.

“Heydər Əliyev irsinin öyrənilməsində sinifdən xaric işlərdən istifadənin imkan və yolları” adlı üçüncü fəslə özündə iki paragrafı birləşdirir. Birinci paragraf ***“Sinifdən xaric tədbirlər zamanı Heydər Əliyevin irsindən istifadənin şagirdlərin şəxsiyyətinin formalaşmasına təsiri”*** adlanır.

Tədqiqat planına uyğun olaraq ibtidai sinif şagirdlərində mənəvi mədəniyyətin formalaşdırılmasında Heydər Əliyev irsindən istifadə üzrə işin sistemini yaradarkən təlim fənlərilə yanaşı, sinifdən xaric tədbirlərin bu sahədəki yeri, rolu və əhəmiyyəti də müəyyənləşdirmişdir. Araşdırmalar zamanı məlum oldu ki, sinifdən xaric tədbirlərdə təhsilənlərdə mənəvi mədəniyyətinin formalaşdırılması üçün geniş imkanlar vardır. Çünki sinifdən xaric tədbirlər vasitəsilə şagirdlərin mənəvi mədəniyyət nümunələri ilə tanış edilməsi üçün orta ümumtəhsil məktəblərində hər cür şərait və imkanlar mövcuddur.

Yeni təlim texnologiyaları, pedaqoji innovasiyaları, kompüter texnologiyaları şagirdlərə etibar edən məktəb rəhbərləri onları mənəvi cəhətdən zənginləşdirmiş olurlar.

Sinifdən xaric tədbirlər vasitəsilə milli-mənəvi mədəniyyət nümunələrinin həm təbliğinə, həm təşkilinə geniş imkanlar vardır.

Yetişən nəslin milli-mənəvi dəyərlərlə tanış edilməsi, onların hərtərəfli tərbiyə edilməsi müasir məktəblərin qarşısında duran mühüm vəzifələrdən hesab olunur³⁴.

Müəllimin, tərbiyəçinin və bu işə rəhbərlik edən mütəxəssislərin səriştəsi, peşəkarlığı sayəsində məktəblilərdə humanist dəyərlərə əsaslanan mənəvi mədəniyyətin formalaşdırılmasına nail olmaq olar³⁵. Bütün bunları bizə müasir Azərbaycan dövlətinin banisi Heydər Əliyev öyrətmişdir.

Heydər Əliyev irsinin öyrənilməsində təlim fənləri nə qədər böyük əhəmiyyət kəsb edirsə sinifdən xaric işlər də o qədər əhəmiyyət daşıyır. Çünki sinifdən xaric işlər Heydər Əliyev irsinin nədən ibarət olduğunu faktlarla qavramağa kömək edir, onun doğma diyarında gördüyü işlərlə bilavasitə tanış olunur.

Heydər Əliyev irsinin öyrənilməsində qeyd olunan tədbirlərin rolu böyükdür. Bu sıraya ekskursiyaların təşkili və keçirilməsi, stendlərin hazırlanması, Heydər Əliyevin irsinin öyrənilməsi ilə bağlı müsabiqələrin təşkili və s. daxildir.

Aparılan araşdırmalar göstərir ki, sinifdən xaric işlərdən səmərəli istifadə etməklə şagirdlərdə Heydər Əliyev irsinə qayğı və məhəbbət hissini formalaşdırmaq olar. Bu işlər şagirdlərdə Heydər Əliyev irsinin öyrənilməsinə həvəs, meyl, arzu və istək yaratmaqla bərabər, onlarda milli qeyrət, dəyanət, qürur, məsuliyyət hissini yaranmasına kömək edir.

Üçüncü fəslin ikinci paragrafı *“Heydər Əliyev irsinin öyrənilməsində disputların imkanları”* adlanır. Burada ibtidai sinif şagirdlərinə Heydər Əliyev irsinin öyrədilməsində disputların rolu və əhəmiyyəti əsaslandırılır. Göstərilir ki, bəzi məktəblərdə keçirilməsi zəruri olan sinifdən xaric işlər yalnız sözdə icrasını tapır, əməli işdə isə onları görmək olmur.

Aparılan araşdırmalar göstərir ki, şagirdlərin formalaşmasında

---

³⁴ Azərbaycan Respublikasının Təhsil Haqqında Qanunu // Bakı: Hüquq ədəbiyyatı, – 2009

³⁵ İlyasov, M.İ. Müəllimin pedaqoji ustalığı / M.İlyasov. – Bakı: Elm və təhsil, – 2013. – 216 s.

Heydər Əliyev irsinin öyrənilməsinə həsr olunmuş disputlar böyük əhəmiyyət kəsb edir. Təbii ki, keçirilən disputun məqsədəyönəlməsi və əhəmiyyətinin dərk edilməsi onun uğurunun şərtlərindəndir.

Disputa hazırlıq mərhələsində müəllim keçirilən disputla bağlı görülməli işləri planlaşdırır. Onun planının müəyyən edilməsi disputun keçirilməsinin səmərəliliyini müəyyən edir. Disputun məzmunu ilə bağlı görülməli işlər şagirdlərə həvalə edilir. Onlar problemlə bağlı müvafiq məlumatlar toplamağa yönəldilir. Disputda onların funksiyaları müəyyənləşdirilir.

Disputun keçirilməsi mərhələsi praktik işlə bağlıdır. Fikrimizin qarşısında “Heydər Əliyev irsini nədə görürsünüz və onun öyrənilməsinin zəruriliyini necə dəyərləndirirsiniz” mövzusunda keçirilən disputla əsaslandırmaq zərurəti dayanır. Disputdan əvvəl Heydər Əliyev muzeyinin ziyarət edilməsi bir məqsəd kimi qarşıya qoyulur.

Göstərilən sinifdən xaric tədbir Heydər Əliyev adına tam orta məktəbin IV^a, IV^b və IV^c sinifləri üzrə aparılmışdır.

Tədbirə başlamazdan əvvəl müəllim uşaqların planlaşdırdığı marşrutla Heydər Əliyev muzeyinə gedişini təşkil edir. Disputun təşkili şagirdlərin fəal iştirakı və qarşıya qoyulan məqsədə çatmaqla sona yetdi.

Buradan belə qənaətə gəlmək olur ki, şagirdləri Heydər Əliyev irsinin öyrənilməsində disputların rolu da böyükdür. Şagirdlərin inkişaf səviyyəsinə, istək, arzu maraqlarına uyğun sistemli və yaradıcı keçirilən disputlar sözügedən problemin mənimsənilməsində əvəzsiz gücə malikdir.

Dissertasiyanın “*Nəticə*” hissəsində göstərilir ki, Heydər Əliyev şəxsiyyəti Azərbaycan tarixində böyük yer tutur. Azərbaycan tarixini vərəqlədikdə görürük ki, Heydər Əliyev xalqa sədaqətlə xidmət etmiş, onların firəvan, azad, müstəqil yaşaması üçün hesabagəlməz işlər görmüşdür. Ulu öndərin Azərbaycan üçün gördüyü işlər tükənməzdir. Onun gördüyü, qurub-yaratdığı işləri böyüyük nəslə öyrətmək bu gün zəruri məsələlərdən biri kimi qarşıda durur. Bu vəzifələrin yerinə yetirilməsi yolunda müvafiq addımların atılmasına həmişə ehtiyac duyulur. Bu baxımdan ümumtəhsil məktəblərinin I-IV siniflərdə

fənlərin tədrisi prosesində ümummilli lider Heydər Əliyev irsinin öyrənilib ümumiləşdirilməsi məqsədəuyğun sayılmışdır:

- Aparılan məqsədyönlü araşdırmalar göstərmişdir ki, ibtidai siniflərdə tədris olunan fənlər tədqiq olunan problem baxımından böyük imkan, maraqlı və zəngin materiallara malikdir. Azərbaycan ulu öndərin şah əsəridir. Onun elə bir sahəsi yoxdur ki, ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin izləri olmasın. Tarixi abidələrimizin bərpası, milli ordumuzun möhkəmləndirilməsi, Azərbaycan dilinin dövlət dili kimi qəbul edilməsi, Azərbaycanın bütövlüyü, dövlətçiliyi uğrunda apardığı məqsədyönlü işlər Heydər Əliyevin düşüncəsinin, zəhmətinin məhsuludur

- Tədqiqatın nəticələri göstərir ki, problemin həlli zamanı istifadə edilən ümumi prinsip və üsullar eynilik təşkil etsə də, sözügedən siniflərdə tədris olunan fənlərin tədrisi prosesində Heydər Əliyev irsinə hörmət və məhəbbət hissənin tərbiyə edilməsində müvafiq səciyyəvi cəhətlər çoxluq təşkil edir. Belə ki, Azərbaycan dilinin tədrisi zamanı ulu öndərin gördüyü işlərə şagirdlərin diqqəti yönəldilməli, həmin nümunələrdə özünü göstərən işlərin yerinə yetirilməsində Heydər Əliyevin rolu dəyərləndirilməlidir

- Həyat bilgisi fənninin tədrisi zamanı Heydər Əliyev irsinin şagirdlərə öyrədilməsinin özünəməxsusluğu mövcuddur. Burada ulu öndərin Azərbaycana rəhbərlik etdiyi və sonradan ikinci dəfə vətənə qayıtdığı illər, gördüyü, tarixdə qalacaq işlər, tarixi gerçəkliklər, tarixi şəxsiyyətlərə verdiyi dəyərlər və s. məsələlər əsas amillər hesab edilir. Aparılan müsahibələr, müşahidə, anket sorğuları və eksperimentlər göstərir ki, ulu öndərimiz Heydər Əliyev irsinin I sinif şagirdlərinə öyrədilməsi maraqlı olduğu qədər, həm də çətinidir. Azərbaycan dili və Həyat bilgisi fənninin tədrisi zamanı müqayisəli-sinxronik tədrisə müraciət edilməsi daha uğurlu nəticə verə bilər

- İbtidai siniflərdə tədris olunan Musiqi və Təsviri incəsənət dərslərində də Heydər Əliyev irsinin öyrədilməsi imkanları böyükdür. Bu dərslərdə şagirdlər ulu öndərin fəaliyyətini əks etdirən musiqi əsərlərinin, çəkilmiş şəkillərin öyrənilməsi ilə ümummilli liderimiz haqqında daha ətraflı məlumat əldə etmiş olurlar. Bu zaman şagirdlər Azərbaycan dili, Həyat bilgisi ilə Musiqi və təsviri incəsənət

fənlərindəki mövzuları tutuşdurur, bir-birindən fərqli məlumatları təhlil edirlər.

- Tədqiqat zamanı əldə edilən maraqlı cəhətlərdən biri də ondan ibarətdir ki, Heydər Əliyev irsinin dövrlər, o cümlədən müvafiq istiqamətlər üzrə öyrənilməsinin nəzərdə saxlanmasıdır.

- Tədqiqatın nəticələri göstərir ki, Heydər Əliyev irsinin öyrədilməsində onu yaxından tanıyan və ünsiyyəti olan şəxslərin sinfə dəvət edilməsi və onların fikirlərinin öyrənilməsi də problemin öyrənilməsi baxımından çox dəyərlidir.

- Tədqiqat zamanı məlum olmuşdur ki, şagirdlərə ulu öndərin irsinin tək-cə təlim prosesində deyil, sinifdənkənar tədbirlər zamanı da öyrədilməsi zəruridir. Bu sırada ekskursiyaların, disputların, şəhərciklərin, gecələrin və s. keçirilməsi zəruridir. Şagirdləri ulu öndərin bilavasitə gördüyü işlərlə tanış etmək üçün keçirilən ekskursiyalar, aparılan disputlar böyük əhəmiyyət kəsb edir.

- Aparılan tədqiqatın nəticələri Heydər Əliyev irsinin əsasında dayanan azərbaycançılıq ideologiyasının mahiyyəti, məzmunu, əhəmiyyətini ümumiləşdirmək və onları ibtidai sinif şagirdlərinə öyrətmək çox vacib məsələlərdən olduğunu sübut edir. Bu sıraya Azərbaycan dilinin dövlət dili kimi qəbul edilməsinin daxil edilməsi problem baxımından çox əhəmiyyətlidir.

- Gəlinən nəticələr həm də onu göstərir ki, bütün bu problemlərin həyata keçirilməsində sinif müəllimlərinin müvafiq biliklərə yiyələnməsi və bunları bacarıqlara çevirməsi mühüm məsələlərdən biri hesab edilə bilər.

Dissertasiya işinin əsas məzmunu müəllifin nəşr olunmuş aşağıdakı elmi əsərlərində öz əksini tapmışdır:

1. Heydər Əliyevin irsində dövlət quruculuğu modeli. Məqalə. // Pedaqogika, psixologiya elmləri üzrə elmi-nəzəri metodik jurnal, Bakı: 2018, №3, s.15-20
2. Müstəqil Azərbaycan Respublikasının yaradılması Heydər Əliyevin şah əsəridir. Məqalə // Elmi əsərlər. Humanitar elmlər seriyası, Naxçıvan Dövlət Universiteti, 2018, 5, II cild, s. 53-56
3. Məktəblilərin tərbiyəsində ümummillə lider Heydər Əliyev

- irsindən istifadə imkanları. Tezis // “Təhsildə tarixilik və müasirlik”, Ümumrespublika elmi-praktik konfransı, Bakı: 2018, s.317-318
4. Azərbaycançılıq milli-mənəvi dəyərlərdən biri kimi. Tezis // The great chez educator Jan Amos Komensky: a classic and modern approach to education, 4-5 aprel 2019-cu il, Bakı: s.268-270
  5. Воспитание школьников на уроках об окружающем мире в свете наследия Гейдара Алиева. Tezis // Сборник трудов Международной научно-практической конференции «XV Левитовские чтения», Москва: 2020, том 3 с.543- 545
  6. Azərbaycan dili dövlət dilimizdir. Məqalə // Elmi əsərlər (pedaqogika, psixologiya, tarix, filologiya, riyaziyyat və informatika, biologiya, incəsənət), Naxçıvan müəllimlər institutu, Naxçıvan: 2020, №4 (62), s.145-149
  7. Формирование идейных убеждений у младших школьников (в свете наследия Гейдара Алиева). Мəqalə // Азимут научных исследований: педагогика и психология. Тольятти, Ассоциация «Профессиональные аналитики аутопозийных систем», 2020, №2 (31), том 9, С.13-15
  8. Ümummillî lider Heydər Əliyevin irsi pedaqoji mənbə kimi // X United International Congress on vocational and technical science Abstract book. Nakhchivan University, 16-18 October, 2020, s.91-92
  9. Haydar Aliyev's literary policy in acquisition on national-moral values by students // Taras Shevchenko 6th International conference on social sciences. April 4-5, Kiyev: 2021, s.627-630
  10. Sınıfdən xaric işlərdə Heydər Əliyevin irsindən istifadənin şagirdlərin formalaşmasına təsiri // Elmi əsərlər (pedaqogika, psixologiya, tarix, filologiya, riyaziyyat və informatika, biologiya, incəsənət) Naxçıvan Müəllimlər İnstitutu: 2021
  11. Пути воспитания младших школьников в духе уважения и любви к духовным ценностям // Социальная политика и социальное партнерство. Журнал, Москва. 2022, yanvar

Disertasiyanın müdafiəsi _____ 2022-ci il tarixində saat _____ da Naxçıvan Müəllimlər İnstitutu nəzdində fəaliyyət göstərən FD 2.40 Dissertasiya şurasının iclasında keçiriləcəkdir.

Ünvan: Naxçıvan MR, Naxçıvan şəhəri, Heydər Əliyev prospekti 1, AZ7003, Naxçıvan Müəllimlər İnstitutu

Dissertasiya ilə Naxçıvan Müəllimlər İnstitutunun kitabxanasında tanış olmaq mümkündür.

Dissertasiya və avtoreferatın elektron versiyaları Naxçıvan Müəllimlər İnstitutunun rəsmi internet saytında (www.nmi.edu.az) yerləşdirilmişdir.

Avtoreferat _____ 2022-ci il tarixində zəruri ünvanlara göndərilmişdir.

Çapa imzalanıb: 29.06.2022
Kağızın formatı: 60×84.16/1
Həcm (işarə sayı): 49 246
Tiraj: 100